

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

aan De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

contactpersoon Mr. D.J. de Jong
doorkiesnummer 06-4684 0910
datum 20 januari 2014
ons kenmerk ACVZ/ADV/2014/002
uw kenmerk
bijlage(n)
onderwerp Adviesaanvraag initiatiefwetsvoorstel Schouw

Geachte voorzitter,

In 2006 hebben de Kamerleden Lambrechts en Van der Ham een wetsvoorstel ingediend tot wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 (Vw 2000) ter verbetering van de rechtsbescherming in asielzaken¹. De behandeling van het wetsvoorstel heeft geruime tijd stilgelegen. In de tussentijd is de Vw 2000 gewijzigd. Deze wijzigingen hadden betrekking op een deel van de knelpunten die in het wetsvoorstel worden aangepakt. Zo is bijvoorbeeld artikel 83 Vw 2000 aangepast. Als gevolg hiervan is het wetsvoorstel in 2013 op een aantal punten gewijzigd. De verdediging van het wetsvoorstel is in 2013 overgenomen door het Kamerlid Schouw. Hij wordt in dit advies als indiener van het wetsvoorstel aangemerkt.

In een brief van 18 oktober 2013 heeft de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) verzocht om te adviseren over dit voorstel (zie bijlage). Met deze brief voldoet de ACVZ aan dit verzoek.

Postadres
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

bezoekadres
Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag

www.acvz.org

1 *Kamerstukken II 2013/14, 30 830, nr. 2.*

1. Samenvatting

Het wetsvoorstel voorziet in een aantal wijzigingen van de Vw 2000 om de rechtsbescherming in asielzaken te vergroten. In een paar woorden hebben de wijzigingen betrekking op de volgende onderwerpen:

- tijdig informeren van de vreemdeling dat hij zijn asielmotieven zo volledig mogelijk dient toe te lichten en alle bewijzen ter onderbouwing van zijn verklaringen dient te overleggen waarover hij redelijkerwijs kan beschikken;
- vergroting van de mogelijkheden om nieuwe feiten en omstandigheden in de verschillende fasen van een asielprocedure en in herhaalde asielprocedures in te kunnen brengen;
- een meer indringende toetsing door de rechter van de motivering van het besluit van de minister over de geloofwaardigheid van het asielrelaas.

De ACVZ heeft waardering voor de wijze waarop de indiener van het wetsvoorstel door wijziging van de Vw 2000 probeert de ervaren knelpunten met betrekking tot de rechtsbescherming in asielzaken te verbeteren. De commissie ondersteunt het doel en de strekking van het wetsvoorstel. Op juridische gronden heeft de commissie een aantal kanttekeningen bij de wetsbepalingen zoals die worden voorgesteld en doet voorstellen tot aanpassing ervan.

2. Inleiding

Het wetsvoorstel strekt tot verbetering van de rechtsbescherming van personen, die in Nederland asiel aanvragen. Het wetsvoorstel beoogt de volgende knelpunten aan te pakken:

- De marginale rechterlijke toetsing van het oordeel van de minister van Veiligheid en Justitie (hierna: de minister) over de geloofwaardigheid van het asielrelaas;²
- De te magere invulling van de 'bewijsvoorlichtingsplicht' door de minister;
- De beperkingen op het aanvoeren van nieuwe feiten, argumenten en nieuw bewijs tijdens de procedure bij de rechtbanken;
- Het door de rechtbank niet bij de beoordeling van het beroep betrekken van asielmotieven die pas in beroep zijn aangevoerd en die geen verband houden met hetgeen de vreemdeling in de bestuurlijke fase aan zijn aanvraag ten grondslag heeft gelegd;
- De strenge eisen die gesteld worden aan het bewijs van nieuwe feiten als bedoeld in artikel 83 Vw 2000;
- De toepassing door bestuur en rechter van artikel 4:6 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb), die op gespannen voet staat met op Nederland rustende verdragsverplichtingen.

2 Daar waar de Kamerstukken worden geciteerd en de term 'IND' is gehanteerd, is dat in dit advies gewijzigd in 'de minister'. De minister van Veiligheid en Justitie is verantwoordelijk voor de uitvoering van de Vreemdelingenwet. De Immigratie- en Naturalisatiedienst voert de wet uit onder verantwoordelijkheid van de minister.

Naast het voorstel van wet van het Kamerlid Schouw, is de ACVZ op 29 november 2013 door de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie verzocht om te adviseren over het voorstel van wet met betrekking tot de implementatie van de herziene Procedure-³ en de Opvangrichtlijn⁴. De commissie heeft bij beoordeling van het voorliggende wetsvoorstel rekening gehouden met de terminologie die wordt gehanteerd in genoemde richtlijnen, voor zover dit voorstel van wet van het Kamerlid Schouw betrekking heeft op dezelfde onderwerpen als de (herziene) Procedurerichtlijn. Deze bestrijkt meer aspecten met betrekking tot herhaalde aanvragen dan in dit wetsvoorstel aan de orde komen. Dit advies beperkt zich tot die aspecten die het wetsvoorstel raken.

De commissie gaat hieronder bij de behandeling van de verschillende onderdelen van het wetsvoorstel in de eerste plaats in op de bestuursrechtelijke fase en daarna op de rechterlijke toetsing. Allereerst plaatst de commissie enkele algemene opmerkingen met betrekking tot de beoordeling van asielaanvragen en de toetsing van besluiten door de rechter.

3. Algemene opmerkingen met betrekking tot de beoordeling van asielaanvragen en de toetsing van besluiten door de rechter

De vreemdeling dient op grond van artikel 31, eerste lid Vw 2000 aannemelijk te maken dat zijn aanvraag gegrond is op omstandigheden die, hetzij op zichzelf, hetzij in verband met andere feiten, een rechtsgrond voor verlening vormen. De bewijsstandaard is 'aannemelijk' maken, dat onderscheiden dient te worden van 'aantonen' of 'bewijzen', begrippen die een zwaarder criterium inhouden. Het begrip omstandigheden is breed en algemeen en kan veel omvatten. Waar gesproken wordt van 'in verband met andere feiten', wordt niet verondersteld dat er wezenlijk verschil is tussen omstandigheden en feiten. Onder feiten kunnen ook omstandigheden begrepen worden.

De omstandigheden waarop de aanvraag gegrond is, worden door de aanvrager naar voren gebracht en bevatten verklaringen omtrent zijn persoon en zijn asielrelaas. De vraag naar de aannemelijkheid splitst zich uit naar twee vragen: 1) zijn de omstandigheden waarop de aanvrager zich beroept aannemelijk? en 2) vormen deze omstandigheden (voor zover aannemelijk) een rechtsgrond voor verlening van een verblijfsvergunning?

Bij de beoordeling van de aannemelijkheid kunnen andere dan de aangevoerde feiten (en omstandigheden) worden betrokken. Het tweede lid van artikel 31 Vw 2000 geeft een opsomming van een aantal van die omstandigheden. Maar onder die andere feiten valt ook de informatie waarover de minister ambtshalve beschikt, zoals landeninformatie en informatie uit aanvragen van andere vreemdelingen.

Het is aan de aanvrager om de feiten en omstandigheden waarop hij zijn aanvraag baseert aannemelijk te maken. Daarvoor zal hij in de eerste plaats 'bewijsmiddelen' inbrengen waarover hij beschikt, zoals documenten van velerlei aard.

Bewijsmiddelen kunnen tekortschieten om feiten en omstandigheden aannemelijk te maken. Dat kan zowel betrekking hebben op het aantal bewijsmiddelen als op de 'bewijskracht' van de bewijsmiddelen. De bewijskracht van de afzonderlijke bewijsmiddelen en in gezamenlijkheid, wordt beoordeeld en vastgesteld door de minister als beslisautoriteit en dat oordeel ligt in beroep ter toetsing voor aan de

3 Richtlijn 2013/32/EU.

4 Richtlijn 2013/33/EU.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

rechter, die – zoals in andere bestuursrechtelijke zaken – de vaststelling door de minister vol zal toetsen.⁵

Waar de bewijsmiddelen tekortschieten – en dat komt bij asielaanvragen vaak en niet-verwijtbaar voor -, is de aannemelijkheid van de gestelde feiten en omstandigheden afhankelijk van de kracht van het relaas zoals dat in het nader gehoor wordt opgetekend. Dit wordt aangeduid met de 'geloofwaardigheid' van het relaas of de verklaringen van de aanvrager. Ook de geloofwaardigheid zal door de minister beoordeeld en vastgesteld worden op grond van criteria als volledigheid en innerlijke consistentie van de verklaringen, overeenstemming met hetgeen uit andere bron bekend is en overeenstemming met hetgeen uit de bewijsmiddelen blijkt. Indien er in het geheel geen bewijsmiddelen zijn en dit aan de aanvrager is toe te rekenen, zullen deze criteria ingevolge de jurisprudentie over artikel 31, tweede lid, onder a tot en met f Vw 2000 strikter worden toegepast. Ook de vaststelling van de geloofwaardigheid zal door de rechter in beroep getoetst worden, maar hiervoor geldt de door de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: de Afdeling)⁶ in de jurisprudentie voorgeschreven terughoudende toets.⁷

Het is van groot belang om het onderscheid tussen de rol van bewijsmiddelen en de rol van geloofwaardigheid voor ogen te houden. Bewijsmiddelen en geloofwaardigheid vormen als twee pijlers onder de aannemelijkheid als het ware communicerende vaten: naarmate er meer bewijsmiddelen zijn zal de aannemelijkheid minder op de geloofwaardigheid berusten en omgekeerd. De in de literatuur bestaande opvatting dat de rechter in asielzaken de vaststelling van feiten en omstandigheden door de minister niet of slechts terughoudend zou toetsen, heeft dus alleen betrekking op het oordeel over de geloofwaardigheid en geldt niet voor de beoordeling en vaststelling van de bewijskracht van de bewijsmiddelen. De afbakening tussen feitenvaststelling en geloofwaardigheidsbeoordeling is niet altijd scherp te trekken. Dit onderscheid is gebaseerd op het idee dat er bij de feitenvaststelling sprake is van bewijs. Het komt echter regelmatig voor dat asielzoekers wel enig bewijsmateriaal kunnen overleggen, maar niet alle elementen van het asielrelaas door die bewijsmiddelen worden ondersteund. Dit maakt het lastig om te bepalen welke elementen onder de feitenvaststelling vallen en dus vol worden getoetst door de rechter, en op welke elementen een geloofwaardigheidsbeoordeling van toepassing is.⁸

Nadat op deze wijze de aannemelijkheid van de feiten en omstandigheden is vastgesteld, zal beoordeeld en vastgesteld moeten worden of deze ook voldoende rechtsgrond vormen voor verlening van een verblijfsvergunning. Dat wil zeggen of op grond daarvan geoordeeld kan/moet worden dat de vrees voor vervolging of het risico van een schending van artikel 3 EVRM reëel zijn dan wel een van de andere gronden van artikel 29 Vw 2000 aanwezig is. De vaststelling hiervan door de minister in de beslissing op de aanvraag wordt in beroep door de rechter vol getoetst.⁹ Van belang hierbij is nog op te merken dat de rechter het besluit van de minister

5 In het bestuursrecht wordt een onderscheid gemaakt tussen de volle en de marginale of terughoudende toets. Er is sprake van een volle toets indien de bestuursrechter indringend toetst en zich daarbij niet beperkt tot de vraag of het bestuursorgaan in redelijkheid tot zijn oordeel heeft kunnen komen.

6 In de voetnoten wordt de Afdeling aangeduid met de afkorting ABRvS.

7 Zie bijvoorbeeld ABRvS 9 juli 2002, JV 2002, 275 en ABRvS 27 januari 2003, JV 2003, 103.

8 S. Essakkili en T.P. Spijkerboer, De marginale toetsing in asielzaken, *NJB* 22 september 2006, p. 1884 e.v.

9 Zie: ABRvS 3 februari 2003, JV 2003, 108, ABRvS 21 juli 2009, JV 2009, 378 en ABRvS 17 februari 2010, JV 2010, 139.

volgens het algemene beginsel van bestuursprocesrecht 'ex tunc' toetst, voor zover de Vreemdelingenwet in artikel 83 Vw 2000 geen uitzondering voorschrijft. De Afdeling heeft in haar jurisprudentie deze uitzondering beperkt uitgelegd door zich voor de invulling van het begrip 'nieuwe feiten en omstandigheden' in artikel 83 te baseren op haar jurisprudentie over het gebruik van het begrip nieuw gebleken feiten en veranderde omstandigheden in artikel 4:6 Awb. Het is duidelijk dat hiermee niet de volledige ex nunc-toetsing wordt toegepast die door de herziene Procedurerichtlijn wordt vereist.

Voor herhaalde aanvragen geldt dat de minister ingevolge artikel 4:6, tweede lid Awb bevoegd is de beoordeling te beperken tot de aangevoerde feiten en omstandigheden die nieuw zijn ten opzichte van de beoordeling van de eerste aanvraag en de rechter – ingevolge het ne bis in idem-beginsel zoals uitgelegd in de jurisprudentie – het besluit op de herhaalde aanvraag slechts zal toetsen indien en voor zover er sprake is van nieuwe feiten en omstandigheden.¹⁰ De criteria op grond waarvan wordt vastgesteld of sprake is van nieuwe feiten en omstandigheden – waarbij de bewijsmiddelen daarvoor zijn inbegrepen – zijn niet in wettelijke regelingen maar in de jurisprudentie uitgewerkt en vastgesteld en gelden in beginsel niet specifiek voor vreemdelingenzaken maar voor het gehele bestuursprocesrecht. Voorts beperkt de rechter zich bij het toetsen van het besluit in beginsel tot de feiten en omstandigheden (waaronder bewijsmiddelen, zoals ook landeninformatie) die door de aanvrager dan wel door de minister in de bestuurlijke fase dan wel in beroep zijn aangevoerd.¹¹ Het wetsvoorstel beoogt hier geen verandering in te brengen.

4. Advies met betrekking tot de verschillende onderdelen van het wetsvoorstel

4.1 Inleiding

Het wetsvoorstel bestaat uit onderdelen die betrekking hebben op de bestuurlijke fase, de bewijsvoorlichtingsplicht en de vraag hoe in de bestuurlijke fase omgegaan dient te worden met herhaalde aanvragen, en onderdelen die betrekking hebben op de rechterlijke toetsing. In dit wetsadvies worden allereerst de twee onderdelen besproken die betrekking hebben op de bestuurlijke fase en vervolgens de onderdelen die betrekking hebben op de rechterlijke toetsing. Per onderdeel wordt over het algemeen allereerst de (gewijzigde) tekst van de betreffende bepaling uit het wetsvoorstel weergegeven, vervolgens de toelichting hierop die is ontleend aan de memorie van toelichting, gevolgd door het advies van de ACVZ. Ieder onderdeel wordt afgesloten met de cursief weergegeven aanbevelingen van de commissie.

10 Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBB) heeft geoordeeld dat geen rechtsregel eraan in de weg staat dat een bestuursorgaan terugkomt van een door hem genomen besluit, zie CBB 26 maart 2009, AB 2009, 355. De bestuursrechter gaat echter uit van de oorspronkelijke afwijzing en zal zich in beginsel beperken tot de vraag of sprake is van nieuw gebleken feiten of veranderde omstandigheden, zie Centrale Raad van Beroep 14 februari 2006, AB 2006, 363.

11 Zie bijvoorbeeld: ABRvS 17 mei 2013, JV 2013, 274, ABRvS 21 mei 2013, JV 2013, 259, ABRvS 17 april 2013, JV 2013, 200.

4.2 Bestuursrechtelijke fase

4.2.1 Bewijsvoorlichtingsplicht

De gewijzigde wettekst

Artikel 38, tweede lid Vw 2000

Voorafgaand aan het horen wordt de vreemdeling er op gewezen, dat hij feiten en omstandigheden aannemelijk moet maken die hetzij op zichzelf, hetzij in verband met andere feiten, een rechtsgrond voor de verlening of verlenging van de vergunning vormen. Daarbij wordt hij er op gewezen dat hij daartoe verklaringen moet afleggen en alle bewijsmiddelen waarover hij beschikt of redelijkerwijs de beschikking kan krijgen, moet overleggen.

De memorie van toelichting

In de memorie van toelichting (mvt) wordt gesteld dat de minister in de praktijk zijn zogenoemde 'bewijsvoorlichtingsplicht' erg mager invult. Voorgesteld wordt in een aan artikel 38 Vw 2000 toe te voegen tweede lid op te nemen dat de vreemdeling voorafgaand aan het horen erop wordt gewezen dat hij feiten en omstandigheden aannemelijk moet maken die hetzij op zichzelf, hetzij in verband met andere feiten, een rechtsgrond voor de verlening of verlenging van de vergunning vormen. De vreemdeling wordt erop gewezen dat hij daartoe verklaringen moet afleggen en alle bewijsmiddelen waarover hij beschikt of redelijkerwijs de beschikking kan krijgen, moet overleggen.

In de kamerstukken wordt toegevoegd dat de bewijsvoorlichting thans op grond van artikel 3.109, tweede lid Vb 2000 plaatsvindt voorafgaand aan het horen. Vluchtelingenwerk Nederland (VWN) is belast met de uitvoering hiervan.¹²

Het advies van de commissie

De commissie constateert dat door het voorgestelde tweede lid van artikel 38 Vw 2000 wordt gewaarborgd dat de vreemdeling voorafgaand aan het nader gehoor expliciet duidelijk wordt gemaakt op welke wijze hij invulling dient te geven aan de verplichting die op grond van artikel 31, eerste lid Vw 2000 op hem rust. De commissie onderschrijft de zorg van de indiener van het wetsvoorstel, dat vreemdelingen goed worden voorgelicht wat van hen wordt verwacht met betrekking tot het overleggen van bewijzen. Niet gebleken is echter dat VWN niet op juiste wijze invulling geeft aan de bewijsvoorlichtingsplicht, de mvt maakt hier geen melding van. Het staat de wetgever vrij de bewijsvoorlichtingsplicht vast te leggen in de wet in formele zin, maar dat waarborgt de juiste invulling van deze plicht niet zonder meer. De commissie is van oordeel dat de minister verantwoordelijkheid dient te dragen voor het tijdig en volledig informeren van de vreemdeling over zijn rechten en verplichtingen. In het Vreemdelingenbesluit 2000 kan geregeld worden dat de minister de uitvoering niet zelf ter hand neemt, maar overlaat aan bijvoorbeeld VWN, hiervoor dient dan wel een wettelijke basis te bestaan. Die kan worden gecreëerd door aan artikel 38 Vw 2000 een derde lid toe te voegen waarin vermeld staat dat bij of krachtens algemene maatregel van bestuur regels kunnen worden gesteld omtrent het bepaalde in het tweede lid. Indien de minister besluit om de uitvoering aan derden over te laten, is het noodzakelijk dat hij zich ervan vergewist dat de vreemdeling tijdig en volledig wordt geïnformeerd. De ACVZ onderschrijft het streven van de indiener om zo vroeg mogelijk te informeren, en daartoe beveelt zij aan om het tweede lid van artikel 38 Vw 2000 actiever te formuleren en hierin op te

12 *Kamerstukken II 2013/14, 30 830, nr. 13, p. 3.*

nemen dat de vreemdeling in een zo vroeg mogelijk stadium wordt geïnformeerd.

In paragraaf 4.2.2 beargumenteert de commissie waarom de termen 'feiten en omstandigheden' in het vierde lid van artikel 31 Vw 2000 naar haar mening gewijzigd dienen te worden in 'elementen en bevindingen'. Deze argumenten zijn eveneens van toepassing op het tweede lid van artikel 38 Vw 2000. De commissie adviseert dan ook om genoemde term in deze bepaling eveneens te wijzigen. In paragraaf 3 is uiteengezet dat er geen scherp onderscheid bestaat tussen feiten en omstandigheden. Onder feiten kunnen ook omstandigheden worden begrepen. Gelet hierop adviseert de commissie de term 'feiten' in de eerste volzin van het tweede lid eveneens te wijzigen in 'elementen en bevindingen'.

De commissie beveelt aan om de redactie van artikel 38, tweede lid Vw 2000 als volgt te wijzigen:

2. Bij of direct na de indiening van de aanvraag tot het verlenen van een verblijfsvergunning wijst Onze Minister de vreemdeling erop dat hij elementen en bevindingen aannemelijk moet maken die hetzij op zichzelf, hetzij in verband met andere elementen en bevindingen, een rechtsgrond voor de verlening of verlenging van de vergunning vormen. Daarbij wordt hij erop gewezen dat hij daartoe verklaringen moet afleggen en alle bewijsmiddelen waarover hij beschikt of redelijkerwijs de beschikking kan krijgen, moet overleggen.

4.2.2 Herhaalde aanvragen

De gewijzigde wettekst

Artikel 31, vierde lid Vw 2000

Artikel 4:6, tweede lid, van de Algemene wet bestuursrecht blijft buiten toepassing, als er aanwijzingen zijn dat de uitzetting in strijd kan komen met een voor Nederland geldende internationaalrechtelijke verplichting.

De memorie van toelichting

Met betrekking tot herhaalde aanvragen is het wetsvoorstel gericht op de toepassing van artikel 4:6 Awb in de bestuurlijke fase en de toepassing van het ne bis in idem-beginsel in de rechterlijke toetsing. Voor de bestuurlijke fase wordt voorgesteld om een vierde lid toe te voegen aan artikel 31 Vw 2000. In deze paragraaf wordt daar nader op ingegaan. Het voorstel voorziet daarnaast in een nieuw artikel 83a Vw 2000 dat van toepassing is op de rechterlijke toetsing. Dat onderdeel komt aan de orde in paragraaf 4.3.3.

In het vierde lid van artikel 31 Vw 2000 wordt bepaald dat het bestuur artikel 4:6, tweede lid Awb buiten toepassing moet laten als er aanwijzingen zijn dat uitzetting van de asielzoeker refoulement zou opleveren. In de mvt wordt opgemerkt dat momenteel als nieuwe feiten in de zin van artikel 4:6 Awb niet worden beschouwd feiten of bewijsstukken die betrokkene redelijkerwijs bij zijn eerste aanvraag had kunnen – en dus volgens de Afdeling ook had moeten – aanvoeren. Het bewijs van de nieuwe feiten moet direct bij de herhaalde aanvraag worden overgelegd, tenzij betrokkene in beroep aantoont dat dat echt niet eerder kon, en er worden dezelfde hoge eisen aan gesteld als aan het bewijs van nieuwe feiten in de zin van artikel 83 Vw 2000.¹³

13 *Kamerstukken II 2006/07, 30 830, nr. 3, p. 12.*

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

Vervolgens gaat de mvt in op de Bahaddar-jurisprudentie. Hierover wordt het volgende opgemerkt. Bij de toepassing van de refoulementverboden dient in beginsel te worden uitgegaan van de meest actuele stand van zaken en daarbij moet rekening worden gehouden met alle relevante feiten of omstandigheden, ongeacht wanneer deze zijn aangevoerd en ongeacht of deze eerder hadden kunnen worden aangevoerd. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft in de zaak-Bahaddar (EHRM 19 februari 1998, JV 1998, 45) geoordeeld (r.o. 45), dat het absolute karakter van artikel 3 EVRM de asielzoeker op zichzelf niet ontslaat van de verplichting om beschikbare nationale rechtsmiddelen te benutten en daarbij nationale regels van procesrecht in acht te nemen. Dit vereiste en de nationale regels mogen echter niet te rigide worden toegepast. Er moet ruimte zijn om op grond van de bijzondere omstandigheden van het geval uitzonderingen te maken, teneinde onaanvaardbare uitkomsten te voorkomen. Op papier voorziet de jurisprudentie van de Afdeling ook in zo'n uitzondering voor 'bijzondere omstandigheden' (ABRvS 24 april 2003, AB 2003, 316 m.nt. BPV). Behalve in deze ene uitspraak heeft de Afdeling echter in de praktijk zelden geoordeeld dat deze uitzondering op het regime van artikel 4:6 Awb had moeten worden toegepast. Gelet hierop is het volgens de indiener van het wetsvoorstel zeer de vraag of de door de Afdeling erkende uitzondering in het licht van het EVRM ruim genoeg is. Het EHRM zelf gaat veel soepeler met procedurele vereisten om. Als het inhoudelijk aan artikel 3 EVRM toetst, betreft het bij zijn oordeel alle relevante feiten en gegevens, ongeacht wanneer die zijn voorgevallen of overgelegd. De mvt stelt dat het wenselijk is dat de Nederlandse rechter op dezelfde wijze aan artikel 3 EVRM kan toetsen als het EHRM.¹⁴

Het advies van de commissie

Voordat de commissie ingaat op dit onderdeel van het wetsvoorstel wenst zij een opmerking te maken die buiten het kader van dit wetsvoorstel omgaat. De commissie signaleert dat de toepassing van de Bahaddar-jurisprudentie zich niet beperkt tot de toetsing aan artikel 3 EVRM, maar ook ziet op procedures die betrekking hebben op het non-refoulementbeginsel. Artikel 33, eerste lid van het Vluchtelingenverdrag bepaalt dat een vluchteling niet wordt uitgezet of teruggeleid naar een land waar zijn leven of vrijheid wordt bedreigd op grond van zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een sociale groep of zijn politieke overtuiging. Deze bepaling stelt geen specifieke eisen aan staten die partij zijn bij het Vluchtelingenverdrag met betrekking tot de inrichting van asielprocedures. Die volgen echter wel uit artikel 31 van het Weens Verdragenverdrag. Daarin wordt gesteld dat verdragen – dus ook het Vluchtelingenverdrag – te goeder trouw moeten worden uitgelegd, en wel zodanig dat de bepalingen van dat verdrag effectief worden. De Hoge Raad heeft in het Mosa II-arrest bepaald dat in artikel 33 Vluchtelingenverdrag besloten ligt dat, willen het doel en de strekking van de verdragsbepaling tot hun recht komen, bepaalde eisen aan een asielprocedure worden gesteld.¹⁵ In een arrest heeft het Hof Den Haag later meer algemeen overwogen dat het refoulementverbod meebrengt dat een asielprocedure niet zodanig wordt ingericht dat voor een asielzoeker onvoldoende mogelijkheden bestaan om aannemelijk te maken dat hij een verdragsvluchteling is.¹⁶ De

14 Idem.

15 Mosa II-arrest, HR 13 mei 1988, RV 1988, 13.

16 Hof Den Haag 28 mei 2002, JV 2002, 467, r.o. 5.2.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

commissie is van oordeel dat op grond van dezelfde argumentatie kan worden gesteld dat deze waarborgen met betrekking tot de toetsing aan artikel 3 EVRM eveneens dienen te gelden voor procedures waarin getoetst wordt aan het non-refoulementbeginsel. In deze procedures mogen evenmin door het rigide toepassen van regels van procesrecht relevante feiten en omstandigheden bij de toetsing aan het refoulementverbod buiten beschouwing worden gelaten. Ook in uitzettingszaken dient de mogelijkheid te bestaan om op grond van 'bijzondere omstandigheden' deze feiten en omstandigheden toch bij de beoordeling te betrekken. Hetgeen de commissie in het navolgende opmerkt over de eisen die gesteld worden aan door de vreemdeling aan te voeren nieuwe feiten en omstandigheden is overigens van overeenkomstige toepassing op (vervolg)procedures waarin getoetst wordt aan het non-refoulementbeginsel.

De commissie acht codificatie van de Bahaddar-exceptie, de jurisprudentiële regel dat toepassing van artikel 4:6 Awb achterwege moet blijven als sprake is van omstandigheden als bedoeld in de zaak Bahaddar, net als de indiener van het wetsvoorstel wenselijk, mede vanuit het oogpunt van rechtszekerheid. Zij is evenwel van oordeel dat de redactie van het voorgestelde vierde lid van artikel 31 Vw 2000 om meerdere redenen vatbaar is voor verbetering. In de eerste plaats heeft artikel 31 geen betrekking op uitzettingen. In de tweede plaats is de term 'aanwijzingen' vaag en deze wordt in hetgeen overigens wordt geregeld in artikel 31 of verwante bepalingen niet gebruikt. Aangezien aan deze term geen nadere invulling wordt gegeven is deze moeilijk toepasbaar. De commissie ziet als risico dat het voorgestelde artikellid te zeer afbreuk doet aan het uitgangspunt dat een herhaalde aanvraag door het bestuursorgaan vereenvoudigd kan worden afgedaan indien aan deze aanvraag geen nieuw gebleken feiten of veranderde omstandigheden ten grondslag liggen dan wel dit kan leiden tot stringentere invulling van de uitzondering op artikel 4:6 Awb dan de indiener blijkens de mvt voor ogen staat.

De commissie ziet mogelijkheden om de als knellend ervaren jurisprudentie met betrekking tot artikel 4:6 Awb het hoofd te bieden door aansluiting te zoeken bij de terminologie uit de Procedurerichtlijn¹⁷ en niet langer de voorwaarde te stellen dat feiten en omstandigheden die de vreemdeling aanvoert niet bij beoordeling van de herhaalde aanvraag worden betrokken indien de vreemdeling die redelijkerwijs in een eerdere procedure had kunnen en dus moeten aanvoeren. De commissie geeft hiervoor de volgende onderbouwing.

In artikel 32, derde lid van de richtlijn staat vermeld dat een volgend asielerzoek eerst aan een voorafgaand onderzoek dient te worden onderworpen om uit te maken of er nieuwe elementen of bevindingen aan de orde zijn of door de asielzoeker zijn voorgelegd in verband met de behandeling van de vraag of hij voor erkenning als vluchteling in aanmerking komt overeenkomstig de Kwalificatierichtlijn.¹⁸ De begrip 'elementen en bevindingen' is ruimer dan het in het kader van artikel 4:6 Awb gehanteerde begrip 'gebleken feiten en veranderde omstandigheden'. Het begrip 'elementen' is gedefinieerd in artikel 4, tweede lid van de Kwalificatierichtlijn. Daaronder worden begrepen de verklaringen van de vreemdeling en alle documentatie die hij in zijn bezit heeft over zijn leeftijd, achtergrond, ook die van relevante familieleden, identiteit, nationaliteit(en), land(en) en plaats(en) van eerder verblijf, eerdere verzoeken, reisroutes, reisdocumenten en de redenen waarom hij een verzoek om internationale bescherming indient. Voor het standpunt

¹⁷ Richtlijn 2005/85/EG.

¹⁸ Richtlijn 2004/83/EG en Richtlijn 2011/95/EG.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

dat ook een nieuwe argumentatie aan een herhaald asielverzoek ten grondslag kan worden gelegd is steun te vinden in overweging 15 van de preambule van de Procedurerichtlijn, waarin staat dat indien een asielzoeker een volgend asielverzoek indient zonder nieuwe bewijzen of argumenten voor te leggen het onevenredig zou zijn de lidstaten te verplichten een volledige nieuwe onderzoeksprocedure te volgen. Door de term 'bevindingen' te hanteren dienen ook nieuwe argumenten te worden beoordeeld.

De commissie onderscheidt feiten en omstandigheden die door de vreemdeling worden aangedragen van feiten en omstandigheden die aannemelijk worden gemaakt, in die zin dat de feiten en omstandigheden die door de vreemdeling worden aangevoerd worden aangeduid als elementen en bevindingen. Met de aangedragen elementen en bevindingen maakt de vreemdeling feiten en omstandigheden aannemelijk. In de regelgeving dienen 'feiten en omstandigheden' wanneer de tweede betekenis wordt bedoeld in de visie van de commissie niet te worden vervangen door de termen 'elementen en bevindingen'.

Op grond van artikel 4:6 Awb kan het bestuursorgaan een aanvraag afwijzen indien niet gebleken is van nieuw gebleken feiten en veranderde omstandigheden. Zoals in paragraaf 3 van dit advies is uiteengezet beperkt de toetsing door de rechter zich in beginsel tot de vraag of sprake is van nieuw gebleken feiten of veranderde omstandigheden. De Afdeling legt het begrip 'nieuw' restrictief uit in die zin dat indien feiten en omstandigheden door de vreemdeling redelijkerwijs eerder ingebracht hadden kunnen worden deze niet in de herhaalde aanvraag alsnog naar voren kunnen worden gebracht. De commissie is van oordeel dat de term 'nieuw' om die reden niet gehanteerd dient te worden. Het gaat erom dat de vreemdeling elementen en bevindingen aanvoert, die niet eerder aan de orde zijn geweest. Hiermee worden naar het oordeel van de commissie de scherpe kantjes van de jurisprudentie van de Afdeling afgehaald.

Het heeft de voorkeur van de commissie om als criterium te hanteren dat de aangevoerde elementen en bevindingen grond bieden voor het vermoeden dat de vreemdeling is aangewezen op internationale bescherming. Het hanteren van dit criterium is duidelijker dan de door de indiener van het wetsvoorstel gehanteerde term 'internationale verplichtingen'. De term 'internationale bescherming' is ontleend aan artikel 2, eerste lid, onder a van de Kwalificatierichtlijn. Onder internationale bescherming wordt zowel de erkenning als vluchteling als de bescherming tegen een behandeling in strijd met artikel 3 EVRM begrepen. Het verdient de voorkeur de definitie van deze term vast te leggen in artikel 1 van de Vreemdelingenwet.

In artikel 32, vierde lid van de Procedurerichtlijn is als criterium neergelegd dat de elementen en bevindingen 'de kans aanzienlijk groter maken' dat de vreemdeling is aangewezen op internationale bescherming. De commissie vindt deze formulering in het licht van de in het Nederlandse vreemdelingenrecht gebruikelijke formulering minder gelukkig en vreest dat deze ook tot misverstanden aanleiding kan geven. Daarom stelt de commissie de formulering voor: 'grond bieden voor het vermoeden dat'. Daarmee blijft de strekking van de bepaling uit de Procedurerichtlijn gehandhaafd evenals die van het in het wetsontwerp voorgestelde nieuwe vierde lid van artikel 31, in een formulering die voor de rechtspraak beter toepasbaar is.

De commissie adviseert om in de toelichting bij het wetsvoorstel een motivering op te nemen voor het gebruik van de termen 'elementen en bevindingen' en 'internationale bescherming' en toe te lichten wat daaronder wordt verstaan.

De commissie beveelt om bovenvermelde redenen aan om de redactie van artikel 31, vierde lid Vw 2000 als volgt te laten luiden:

Een herhaalde aanvraag wordt niet onder verwijzing naar de eerdere aanvraag afgewezen indien de door de vreemdeling bij de herhaalde aanvraag aangevoerde elementen en bevindingen grond bieden voor het vermoeden dat hij is aangewezen op internationale bescherming.

De commissie beveelt aan om in de mvt het gebruik van de termen 'elementen en bevindingen' en 'internationale bescherming' te motiveren en toe te lichten wat daaronder wordt verstaan en in artikel 1 Vw 2000 de definitie van 'internationale bescherming' vast te leggen.

4.3 Rechterlijke toetsing

De overige onderdelen van het wetsvoorstel hebben betrekking op de rechterlijke toetsing.

4.3.1 De toetsing van de geloofwaardigheid van het asielrelaas

De wettekst

Artikel 82a Vw 2000

De rechtbank houdt bij de beoordeling van het beroep rekening met door de vreemdeling afgelegde verklaringen en overgelegde bewijsmiddelen, voor zover zij de daarin gestelde feiten en vermoedens geloofwaardig acht.

De memorie van toelichting

Het wetsvoorstel bevat de invoeging van artikel 82a Vw 2000. Hiermee wordt beoogd te bewerkstelligen dat de rechter de geloofwaardigheid van het asielrelaas minder marginaal gaat toetsen. Naar het oordeel van de indiener van het wetsvoorstel vormt de vaste jurisprudentie van de Afdeling een knelpunt, doordat de rechtbank het oordeel van de minister omtrent de geloofwaardigheid van het asielrelaas slechts marginaal mag toetsen, evenals het oordeel van de minister omtrent 'het realiteitsgehalte van de door de vreemdeling aan de feiten ontleende vermoedens'.¹⁹ De Afdeling is van oordeel dat de rechter ook het oordeel van de minister welke documenten nodig zijn voor de beoordeling van de aanvraag, slechts marginaal kan toetsen. Bij het ontbreken van documenten worden hogere eisen aan de geloofwaardigheid van het asielrelaas gesteld: daarvan moet dan 'positieve overtuigingskracht' uitgaan.²⁰

Het advies van de commissie

De commissie acht het wenselijk dat dit onderdeel van het wetsvoorstel in overeenstemming wordt gebracht met de herziene Procedurerichtlijn,²¹ die op 21 juli 2015 geïmplementeerd moet zijn. Artikel 46 van deze richtlijn bepaalt dat de lidstaten ervoor zorgen dat een daadwerkelijk rechtsmiddel bij een rechterlijke instantie openstaat tegen de ongegrondverklaring van een asielverzoek. Het derde lid van dit artikel bepaalt dat lidstaten ervoor zorgen dat een daadwerkelijk rechtsmiddel

19 *Kamerstukken II 2006/07, 30 830, nr. 3, p. 5.*

20 *Kamerstukken II 2006/07, 30 830, nr. 3, p. 5 e.v.*

21 Richtlijn 2013/32/EU.

een volledig en ex nunc onderzoek van zowel de feitelijke als juridische gronden omvat, zulks ten minste in beroepsprocedures voor een rechterlijke instantie in eerste aanleg. Uit Europese jurisprudentie volgt dat de rechter dient vast te stellen of het bewijs juist, betrouwbaar en consistent is, of het bewijs alle informatie bevat dat dient te worden betrokken bij de beoordeling van het asielverzoek en of het bewijs de getrokken conclusies kan dragen.²²

Het subsidiaire karakter van het EHRM brengt voorts met zich mee dat op nationaal niveau effectieve bescherming van EVRM-rechten dient te worden geboden. Het zou niet nodig moeten zijn dat justitiabelen na het doorlopen van een nationale procedure een klacht bij het EHRM dienen neer te leggen omdat op nationaal niveau effectieve rechtsbescherming niet gegarandeerd is.²³ De commissie acht het van belang dat het gehele bestuurlijke besluitvormingsproces door de rechter kan worden getoetst, waarbij invulling wordt gegeven aan het vereiste van volledigheid van het onderzoek. Dit betekent dat de rechter ieder onderdeel van de besluitvorming dat in beroep wordt bestreden kan toetsen aan de vraag of de minister op goede gronden tot zijn oordeel is gekomen en of hij daarbij de eisen van zorgvuldig onderzoek en behoorlijke motivering in acht heeft genomen. Dit wordt aangeduid met de term 'volle toets'.

De commissie beveelt aan om bij de redactie van artikel 82a Vw 2000 aan te sluiten bij de tekst van artikel 46 van de herziene Procedurerichtlijn. De commissie stelt voor dat artikel 82a Vw 2000 als volgt komt te luiden:

Het beroep bij de rechtbank omvat een volledig en ex nunc onderzoek van zowel de feitelijke als juridische gronden, met inbegrip van de beoordeling van de geloofwaardigheid van het asielrelaas.

4.3.2 Nieuwe feiten, argumenten en bewijs bij de rechtbank

De gewijzigde wettekst

Artikel 83, achtste lid Vw 2000

De in het eerste lid bedoelde feiten en omstandigheden kunnen ook betrekking hebben op zaken die geen verband houden met hetgeen de vreemdeling in de procedure inzake de aanvraag van een vergunning, bedoeld in artikel 28, naar voren heeft gebracht.

De memorie van toelichting

Sinds de indiening van het wetsvoorstel is artikel 83 ingrijpend gewijzigd,²⁴ en is ex nunc-toetsing ingevoerd in het vreemdelingenrecht. Sindsdien geldt dat de rechtbank bij het besluit mede betreft de feiten en omstandigheden die na het bestreden besluit zijn aangevoerd en wijzigingen in het beleid die na het bestreden besluit zijn bekendgemaakt. Als gewijzigde feiten en omstandigheden kunnen ook nieuwe bewijzen voor eerdere feiten worden aangevoerd. De indiener is van oordeel dat dit door de Afdeling enger wordt uitgelegd dan de bedoeling was. Bij uitspraak van 21 juni 2013²⁵ heeft de Afdeling geoordeeld dat de rechtbank asielmotieven niet hoeft te betrekken bij haar beoordeling indien die asielmotieven pas in beroep zijn ingebracht en die geen verband houden met hetgeen de vreemdeling in de bestuursrechtelijke fase aan zijn aanvraag ten grondslag heeft gelegd. De indiener is van mening dat

22 A.M. Reneman, *EU asylum procedures and the right to an effective remedy*, diss. 2013, Leiden University, p. 274.

23 D. Baldinger, *Grondig onderzoek versus marginale toetsing*, *A&MR* 2013, p. 125 e.v..

24 Stb. 2010, 202.

25 Nr. 201202422/1.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

'verwijtbaar niet in de bestuursrechtelijke fase naar voren gebrachte asielmotieven' wel binnen de omvang van het geding als bedoeld in artikel 8:69 Awb dienen te vallen. Om deze reden wordt in een nieuw achtste lid van artikel 83 Vw 2000 de restrictieve uitleg van de ex nunc-toets door de Afdeling teruggedraaid.

Het advies van de commissie

Met betrekking tot het voorgestelde achtste lid van artikel 83 Vw 2000 merkt de commissie op dat zij de grondgedachte van de indiener deelt. Deze bepaling draagt er in algemene zin toe bij dat gronden die in een laat stadium van de procedure worden aangevoerd zo veel mogelijk bij de beoordeling van het beroep worden betrokken. Hierdoor kunnen reële gronden voor vrees voor vervolging nog worden beoordeeld bij de beoordeling van het beroep. Deze bepaling zal ook bijdragen aan het terugdringen van herhaalde aanvragen. De commissie wijst er echter wel op dat deze bepaling in de praktijk beperkingen kent. Het is aan de rechter om te beoordelen of het meenemen van laat aangevoerde gronden op gespannen voet staat met de goede procesorde. Indien dat het geval is dienen gronden niet bij de beoordeling van het beroep te worden betrokken. Het staat de vreemdeling vrij, indien hij deze gronden beoordeeld wenst te zien, om een herhaald asielverzoek in te dienen. Onder verwijzing naar paragraaf 4.2.2 van dit advies beveelt de commissie aan om de term 'feiten en omstandigheden' in het achtste lid van artikel 83 Vw 2000 te wijzigen in 'elementen en bevindingen'. Het wetsvoorstel ziet niet meer op een wijziging van het eerste lid, onder a van artikel 83 Vw 2000. Hierin is echter ook sprake van 'feiten en omstandigheden die na het bestreden besluit zijn aangevoerd'. De commissie adviseert om ook in dit onderdeel van de bepaling 'feiten en omstandigheden' te wijzigen in 'elementen en bevindingen'. Tot slot acht de commissie het meer op zijn plaats om de term 'gronden' te gebruiken in plaats van 'zaken'.

De commissie beveelt aan om de tekst van artikel 83, achtste lid Vw 2000 als volgt te formuleren:

8. De in het eerste lid bedoelde elementen en bevindingen kunnen ook gronden bevatten die de vreemdeling in de procedure inzake de aanvraag van een vergunning, bedoeld in artikel 28, niet naar voren heeft gebracht.

De commissie beveelt aan 'feiten en omstandigheden' in het eerste lid, onder a van artikel 83 Vw 2000 te wijzigen in 'elementen en bevindingen'.

4.3.3. Herhaalde aanvragen

De gewijzigde wettekst

Artikel 83a Vw 2000

Indien het beroep gericht is tegen een beslissing op een herhaalde aanvraag en er aanwijzingen zijn dat de uitzetting van de vreemdeling in strijd kan komen met een voor Nederland geldende internationaalrechtelijke verplichting, toetst de rechtbank de bij haar bestreden beslissing opnieuw aan die internationaalrechtelijke verplichting.

Het advies van de commissie

Met betrekking tot de bestuurlijke fase zijn de herhaalde aanvragen al aan de orde geweest in artikel 31, vierde lid Vw 2000. Het wetsvoorstel voorziet in een artikel 83a Vw 2000 dat zich voor wat betreft de behandeling van herhaalde aanvragen richt op de rechterlijke toetsing. De commissie ziet evenals het geval is met betrekking tot het voorgestelde vierde lid van artikel 31 Vw 2000 de meerwaarde van een

minder stringente toepassing van het ne bis in idem-beginsel. De opmerking die de commissie met betrekking tot het vierde lid van artikel 31 Vw 2000 heeft gemaakt over de term 'aanwijzingen' is van overeenkomstige toepassing op artikel 83a Vw 2000. De door de commissie voorgestelde tekst van artikel 83a Vw 2000 sluit aan bij de voorgestelde tekst met betrekking tot artikel 31, vierde lid Vw 2000.

De commissie beveelt om bovenvermelde redenen aan om de redactie van artikel 83a Vw 2000 als volgt te laten luiden:

De rechtbank zal het beroep tegen een besluit op een herhaalde aanvraag niet niet-ontvankelijk verklaren indien de door de vreemdeling bij de herhaalde aanvraag aangevoerde elementen en bevindingen grond bieden voor het vermoeden dat hij is aangewezen op internationale bescherming.

5. Overgangsrecht

Wettekst

Artikel II

1. Artikel I, onderdelen A en B, is niet van toepassing indien de aanvraag voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is ingediend.
2. Artikel I, onderdelen C en D, is niet van toepassing indien het beroep voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is ingediend
3. Artikel I, onderdeel E, is niet van toepassing indien het onderzoek ter zitting voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is gesloten.

Het advies van de commissie

In het overgangsrecht wordt voor wat betreft het tijdstip van inwerkingtreding een onderscheid gemaakt tussen de artikelen 82a en 83 Vw 2000 (onderdelen C en D) enerzijds en artikel 83a Vw 2000 (onderdeel E) anderzijds. Voorgesteld wordt dat de gewijzigde artikelen 82a en 83 Vw 2000 niet van toepassing zijn indien het beroep voor het tijdstip van inwerkingtreding van de wet is ingediend. Artikel 83 a Vw 2000 wordt niet toegepast indien het onderzoek ter zitting voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is gesloten en is dus wel van toepassing indien het beroep voor het tijdstip van inwerkingtreding van de wet is ingediend. Mede gelet op het doel van het wetsvoorstel, namelijk het voorkomen van herhaalde aanvragen, adviseert de commissie de onderdelen C, D en E van toepassing te laten zijn indien het onderzoek ter zitting voor het tijdstip van de inwerkingtreding van deze wet nog niet is gesloten.

De commissie beveelt aan om artikel II te wijzigen zodat de onderdelen C, D en E van toepassing zijn indien het onderzoek ter zitting voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet nog niet is gesloten.

Artikel II wordt dan als volgt gewijzigd:

1. Artikel I, onderdelen A en B, is niet van toepassing indien de aanvraag voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is ingediend.
2. Artikel I, onderdelen C, D en E, is niet van toepassing indien het onderzoek ter zitting voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet is gesloten.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

De ACVZ is graag bereid tot nadere toelichting.

De voorzitter,

De secretaris,

Mr. Adriana C.J. van Dooijeweert

Mr. Wolf N. Mannens

Tweede Kamer

DER STATEN-GENERAAL

ADVIESCOMMISSIE VOOR VREEMDELINGENZAKEN <i>Voorzitter</i>	
Datum:	Bk. 23-10-2013 Verz.
Nummer:	ADV-007
Code:	

AD
WM
DJ

Aan de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken
t.a.v. de voorzitter,
mr. A.C.J. van Dooijeweert
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Binnenhof 1a
2513 AA Den Haag
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

T 070 318 20 00

E voorzitter@tweedekamer.nl
I www.tweedekamer.nl

Den Haag, 18 oktober 2013

Geachte mevrouw Van Dooijeweert,

De Kamer heeft op 17 oktober jl., op grond van artikel 95 van de Wet op de rechterlijke organisatie, besloten de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken advies te vragen over het Voorstel van wet van het lid Schouw tot wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 ter verbetering van de rechtsbescherming in asielzaken (Kamerstuk 30 830). Het verzoek is dit advies te ontvangen uiterlijk 31 oktober 2013, zodat deze kan worden betrokken bij de inbreng voor het nader verslag op 14 november 2013.

Met vriendelijke groet,

Anouchka van Miltenburg
Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal